

Амельченко Н. А.

ЧИ МОЖЛИВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ «СИМВОЛІЧНА РЕВОЛЮЦІЯ»?

У статті обґрунтовується думка про те, що якісні зміни форм соціально-політичного життя — політичних рухів, ідеологій і влади, їх вихід за межі суто політичної боротьби за владу — потребують нової семантики й нових підходів до пізнання феномена політичного, тобто «символічної революції», на заваді якої стоять позитивізм та цинізм у сучасній українській політології.

Не маючи потужної традиції політичних досліджень та викладання політичних наук, наша політологія потребує постійної рефлексії щодо визначення предмету й методів сучасного політологічного знання. Представлена розвідка присвячена експлікації логіки, семантики та «методологічного арсеналу» сучасної української політології в концептуальному контексті соціології науки П. Бурдьє. Останній розглядає науку як поле символічного виробництва, що перетинається з іншими полями, насамперед, економічним та політичним, місце в якому визначається символічним капіталом — престижем у формі звань, регалій, дипломів, посад тощо.

Спроби концептуалізації подій, названих «кольоровими революціями», в сучасній українській політологічній думці висвітили неспроможність політологів здійснити «символічну революцію» й вийти за межі невмирущого позитивістського дискурсу, за семантикою - ліберально-демократичного та марксистського, а за логікою - розсудкового. Про вичерпність теоретико-методологічного потенціалу напрацьованих у політології підходів і методів свідчать лапки, які дослідники вживають під час описування подій «помаранчевої революції», або приставка «так звана», що сором'язливо натякає на неадекватність терміна або на розрив з доксою, тобто очевидними (такими, що не підлягають проблематизації) способами світосприйняття соціально-політичних подій, починаючи з 1989 року («оксамитова революція» в Чехословаччині) [77]. Але така «концептуалізація» демонструє стратегію «хибного, фіктивного розриву із загальноприйнятим смислом» (П. Бурдьє), бо продовжує визначати свій «об'єкт», посилаючись на суспільно-політичний досвід та концепцію (в даному випадку - марксистську, «послаблену» ліберально-демократичним означенням змісту революційних змін), які цей «науковий дискурс» нібито заперечує.

Вищевикладена стратегія означає, що поле символічного виробництва, яке називається соціальними науками, має псевдоавтономію та підпорядкованість політичному та мас-медійному простору. Соціологи, політологи й інші гуманітарії не є монополістами у виробництві легітимного бачення соціально-політичного світу, їм протистоять, з ними конкурують та перемагають політики й журналісти, «володарі дум» завдяки своїй домінуючій позиції в полі символічного виробництва. Це домінування сьогодні обумовлюється не тільки (і не стільки) символічним капіталом у формі наукових звань та регалій, а насамперед наближеністю до влади й монополією на мас-медійні повідомлення та інтерпретацію соціально-політичних подій. Мас-медіа в сучасному суспільстві вже не є суто посередниками між наукою та загальною, або політикою та виборцями, вони продукують і нав'язують певне бачення соціального світу, виконують функцію «інстанції легітимації» щодо наукових доробок соціологів та політологів. Нова генерація мас-медійних політологів, яка позиціонує себе «незалежними» експертами і виступає «від імені науки» (багато з них дійсно мають за плечима роботу або й керівництво певними науковими інституціями), насправді завдяки особливостям існування в телевізійному просторі з його основним жанром політичного *talk-show* демонструє не наукові аргументи, а коментарі «на злобу дня». Останні не виходять за межі звичайної ліберально-демократичної лексики про «громадянське суспільство», «ліберальні ринкові реформи» та «демократизацію суспільства» із марксистськими обертонами на кшталт міркувань про «необхідність ринкових реформ для демократизації суспільства» або «формування середнього класу як соціальної бази демократії».

Поєднання ліберального та марксистського способів інтерпретації сучасних соціально-полі-

тичних подій лише на перший погляд здається «оксюморonom», проте за більш глибокого вивчення теоретичних засад класичного марксизму та його концептуальної залежності від класичного лібералізму знаходимо теоретичне ядро такої спорідненості - це трактування держави та влади як надбудови над громадянським суспільством (лібералізм), а останнє в марксизмі набуває розуміння «системи об'єктивних економічних відносин». «Громадянське суспільство охоплює все матеріальне спілкування індивідів у рамках певного ступеня розвитку продуктивних сил...», - писав Маркс у «Німецькій ідеології» [7: 35]. Як підкреслює П. Розанваллон, Маркс стає істинним послідовником лібералізму саме в його найбільш утопічній формі - теорії ринку А. Сміта, в якій ринок постає суспільно-конститутивним чинником замість держави та політики. Ця ліберальна ідея розробляється у марксистському вченні про відмирання держави та заміни «управління людьми управлінням речами» [12: 6].

При цьому сучасний політичний дискурс демонструє таку взаємозалежність його ліберального та марксистського компонентів, коли марксизм використовується у поясненні механізмів суспільних перетворень, а лібералізм «відповідає» за трактування їхнього змісту. Прикладом такого «співробітництва» може слугувати панівне в нашому політичному середовищі ліберально-марксистське пояснення становлення нації та держави або процесів євроінтеграції у суто економічних та інституційних термінах як процесів лібералізації економіки та/або розбудови демократичних інститутів західноєвропейського зразка. Ціннісні трансформації суспільства в цій парадигмі виступають лише епіфеноменом, наслідком більш «глибинних» перетворень.

Зазначені напівавтономність та конкуренція спонукають соціологів і політологів апелювати до науковості своїх праць, діяльності, методів дослідження всупереч політичній та економічній заангажованості інших агентів символічного поля (політиків, журналістів, науковців, які «працюють на соціальне замовлення»). Взірцем же науковості для технологічної модерної цивілізації та влади залишається природознавство. Доведення своєї «наукоподібності» природничим наукам необхідне для того, щоб перетворити авторитет цих наук на авторитет (символічний капітал) творців соціальних наук. Як аргументи на користь їх «науковості» висувають застосування емпіричних, математичних та економічних методів дослідження, дотримання об'єктивної та етично нейтральної позиції, відразу до «спеку-

лятивних» філософських підходів до соціально-політичних процесів, домінування емпіричної верифікації над систематизацією та задоволення концепціями «третього рівня».

Не заперечуючи істотних досягнень позитивістськи орієнтованого гуманітарного знання, на мою думку, останнє дає найбільш плідні результати (соціально-політичні й економічні) саме в усталених формах «західних демократій», коли демократичні інститути й механізми влади «випали в осад» у формі довготривалої традиції та майже автоматичної дії. Сенсом політологічних досліджень тут стають оптимізація та підвищення ефективності функціонування демократії. У разі ж суттєвих соціально-економічних змін у добу геополітичних та духовних зсувів і кризи суспільства, в індивіда та суспільних груп виникає необхідність не лише самовизначення (ідентичності: хто ми, звідки й куди йдемо), а й потреба методологічної рефлексії в гуманітарних науках.

Така рефлексія в царині політичних наук означає визначення предмета й адекватних методів дослідження політичного життя. При цьому потрібно враховувати важливі висновки з історичного досвіду самовизначення гуманітарних наук. По-перше, розуміння предметного поля політичних наук залежить від базових цінностей певного суспільства, тобто воно не може бути «ідеологічно нейтральним», а, по-друге, зміни предмета й методів виступають симптомами змін самої політики або політичного життя. Щоб проілюструвати перший висновок, слід згадати визначення предмета політичної науки Х.-Д. Клінгеманом та Р. Гудиним як «політики обмеженого застосування соціальної влади» [9: 34] або визначення Г. Бекклером політики як «заміни владних відносин відносинами громадянського партнерства» [8: 6]. Ліберальна ціннісна складова таких формул, що ґрунтуються на принципах «мінімізації ролі держави» та на ототожненні влади з державою, очевидна і не потребує доказів.

Історія розподілу гуманітарного знання на позитивну науку (соціологію, політологію, психологію тощо) та філософію у формі «філософії цінностей», «філософії історії», «філософії життя» супроводжувалася як критикою позитивізму (особливо яскраво з боку представників Франкфуртської школи, екзистенціалізму, феноменології та герменевтики), так і потужним спротивом позитивістів визнати «науковий» статус філософських проблем та підходів. Адже часи змінилися: підходи до розуміння історії, культури та свідомості, що сформувалися в межах філософії шляхом протиставлення та виокремлення спо-

собів розуміння культурних артефактів від методів пояснення природничих наук, таких як герменевтика, феноменологія та екзистенціальна психологія, продемонстрували свою ефективність у дослідженні сенсів соціально-політичної діяльності. Виникла феноменологічна соціологія, яка зосередилася на розумінні спільного горизонту очевидних сенсів соціального життя («життєвого світу»), вилучивши за дужки питання про «об'єктивні детермінанти» цих сенсів. Виявилося, що вчинки людей мотивуються не просто об'єктами, а значеннями цих об'єктів (цінностями) для них.

Феноменологія доводить, що таку властивість як «реальність» надає об'єктам і подіям соціального життя їхнє значення. Ось чому предмет соціології для М. Вебера починався за межами економічної діяльності: соціальні дії, на відміну від економічних, не мотивуються суто економічним інтересом, а мають ціннісний сенс. Криза ідеалів та цінностей суспільства спричиняє й кризу соціології, тому що спростовує старий «світ значень», у контексті яких розглядаються соціальні факти. В ці періоди набувають актуальності феноменологічна політологія та політична герменевтика як способи розуміння «світу значень» та його трансформацій у суспільстві шляхом інтерпретації політичних текстів, символів, міфів, політичного дискурсу, які для політологів залишаються все ще недостатньо легітимними підходами у дослідженні політичного життя.

У нашій політології найбільшу легітимність як предмета мають політичні інститути, як методів - «природничо-наукові», від математичного та статистичного до синергетичного. Навіть якщо аналізуються певні політичні процеси, їх ціннісна складова залишається у тіні. Йдеться про поширену практику сприйняття нашими провідними науковцями певної проблематики політологічних досліджень як «неполітологічних», тобто ненаукових, до яких належать, перш за все, проблеми культурно-символічного виміру, чинників політичних інститутів і процесів та філософські підходи до їх розуміння. Хоча предмети типу «Політична культура» і «Політичні ідеології» входять до навчальних планів політологічної освіти й до списку затверджених ВАК спеціальностей, вони часто розглядаються у марксистській парадигмі як певна «надбудова» над інституційним аналізом. Причиною такого стану справ є монополія в «науковому співтоваристві» людей, які отримали освіту, а іноді й академічні звання за розробку проблематики «наукового комунізму» або інших галузей марксизму та які завдяки своєму інституціональному положенню членів

ВАК, директорів інституту й академіків здійснюють відповідно до свого усталеного типу сприйняття наукової проблематики відбір «правильних» тем і методів дослідження, розробляють політику наукових журналів та список легітимних спеціальностей і правил отримання наукових регалій. Вони виступають «від імені» «наукового співтовариства», яке є фікцією, бо поле соціальних наук існує у формі боротьби різних агентів із різним символічним капіталом, а консенсус щодо легітимних тем і методів дослідження є прихованим пануванням переможців у цій боротьбі. Але ця монополія є тільки претензією, бо епістемологічні позиції наших науковців є конвертованими соціально-політичними позиціями, а тому легітимація політичної докси, яка формується політиками й журналістами, ще з радянських часів стала звичайною практикою сучасних науковців.

Легітимність наукового дискурсу у сфері соціальних наук визначається не так усередині наукової спільноти у формі рівноправної дискусії та обміну думками, як у боротьбі різних соціально-інституціональних позицій самих науковців, які свій соціально-економічний інтерес перетворюють на «чистий» потяг до істини. Хоча в науковому полі соціальних наук постійно ведеться боротьба за легітимність певних тем і методів між «емпіриками» та «теоретиками», «націоналістами» (прибічниками націоналізації проблематики й методів дослідження на основі національного досвіду) та «імперіалістами» (з їх намаганням використати світовий досвід вирішення національних проблем), перемога залишається за інтелектуалами, які мають потужний інституціалізований, тобто конвертований у керівні посади, символічний капітал. Позитивізм у минулому столітті став такою науковою стратегією, яка монополізувала легітимне бачення предмета й методів соціальних наук та маскувала апологетичну позицію інтелектуалів щодо існуючого соціально-політичного ладу і докси як способу його сприйняття.

Легітимне сприйняття предмета соціології та політології, що панувало у західноєвропейському дискурсі донедавна й було інституціалізовано у системах освіти, академічних виданнях, правилах присудження вчених ступенів та звань, редукувало цей предмет до суспільного «тіла», роль якого виконують інститути (Гьосле) [14: 12], а розуміння «душі», тобто цінностей та культури суспільства, залишило філософії чи більш легітимним «крос-культурним дослідженням». К. Поппер визначає предмет позитивістської соціальної науки шляхом «критичного дуалізму»

природних законів та конвенційних норм, а останні й становлять сутність інститутів, бо суттєвою характеристикою інституту визнається правове регулювання різних людських відносин та діяльності. Навіть визнаючи як соціологічні закономірності деякі економічні регулярності (типу економічних циклів спаду та підйому), Поппер не припиняє доводити конвенційність «нормативних законів» соціальних наук [10: 91-122]. Розмежування фактів, норм та цінностей у позитивізмі звузило предмет політичних досліджень. По-перше, цінностям, які Поппер розуміє в традиції Ніцше, неокантіанців та М. Вебера як мораль, взагалі немає місця ані в предметі, ані в методах наукового дослідження (тут оцінні судження неприпустимі, навіть істина перестає бути покликанням й перетворюється на операціональну процедуру верифікації або фальсифікації тощо). Зворотним боком відокремлення соціальних інститутів від цінностей стають релятивізм та історизм у трактуванні цінностей, що й становить підґрунтя «крос-культурних» досліджень. Однак вивчення минулих і теперішніх культур, що мотивується «істинністю» всіх цінностей, насправді сенс цих культур не розкриває, оскільки інтерпретує їх у межах концептуальної схеми, що відображає західну модель суспільства.

По-друге, оскільки «інститути...завжди пов'язані з виконанням певних норм, встановлених з певною метою» (К. Поппер) [10: 102], то в політологічних дослідженнях поступово вивчення норм витіснило розуміння цілей (яке неможливе без прийняття певних цінностей навіть у формі функціоналістської концепції «потреб суспільства», що легітиміє наявні інститути), проте у вкрай позитивістській свідомості правовий зміст політичних інститутів затьмарює їх реальне функціонування. Особливо це притаманно молодим науковцям: наприклад, національну безпеку України можна вивчати за Конституцією та правовими актами, політику євроінтеграції - за конвенціями та угодами, а політичні партії - за зареєстрованими в Мінюсті програмами та статутами, стан безпосередньої демократії в країні - за законом про референдуми тощо. Остання стратегія взагалі є правовим позитивізмом, що не потребує вивчення політичних практик реального впровадження правових норм, а разом з цим і методів емпіричних досліджень та систематизації їх результатів.

Наші політики тривалий час причину повільного просування ліберально-демократичних реформ вбачали у «недостатньому правовому забезпеченні» і таким чином формували легітимне поле соціальних досліджень, у яких правничі

проблеми та методи відігравали роль провідної «інстанції науковості» і взірця для політології. Це заважало політології тематизувати та проблематизувати ціннісний (у широкому сенсі - культурно-символічний) вимір суспільно-політичних процесів. У сучасному гуманітарному знанні існують обґрунтування недостатності суто функціонального підходу до інститутів, останні мають символічний та уявний виміри (Б. Андерсон, К. Касторіадіс), які не тільки легітимують, а й конструюють соціально-політичні інститути: становлення нації, держави або політичної партії неможливе без «соціального уявлення» - творення символів партійності та державності, образів «Ми» на тлі уяви про «Іншого» (ідентичності), сакральної історії та географії народу тощо [/: 33-59; 5: 131-179]. Однак ціннісні чинники та складові інститутів можуть втрачати сенс, зникати.

Як відомо, в соціології М. Вебера протестантська етика як дух капіталізму входить до «констеляції» чинників становлення індустріального суспільства. Однак безкорисливий моральний чинник у вигляді покликання до світської аскези, який став необхідним мотиваційним джерелом становлення капіталізму, поступово вивітрився з сенсів діяльності індустріального суспільства, поступившись цілераціональнім, по суті, економічній мотивації. Цей парадокс характерний і для сучасної демократії: остання поступово перетворюється на форми правління та механізми влади, а згодом і на технології й процедури прийняття політичних рішень зворотно-пропорційно до втрати нею ціннісного виміру, тобто якості смисложиттєвих орієнтацій батьків-засновників і цілих політичних рухів та організацій, для яких емансипація від політичного примусу й рівність були дійсно моральнісними імперативами. Тобто відокремлення інститутів від цінностей виступає конкретно-історичною тенденцією суспільно-політичних процесів, яку осмислювали філософи у формі «впадіння у позитивність» (Гегель цим терміном позначає перетворення християнства з живої віри на ритуальні дії без сенсу) або «перетворення живої душі культури на мертві форми цивілізації» (О. Шпенглер), а позитивістсько-орієнтовані вчені сприймали «знецінення інститутів» за «беззаперечний факт» соціального світу.

Чи не намагаємося ми вдихнути нове життя в уже застигли форми демократії, коли остання навіть на Заході втрачає свій ціннісний аспект на користь нормативного і технологічного? Чи, можливо, ми живемо взагалі в добу втрати сенсу (сенсу загалом або старого сенсу - ось у чому питання?), свідченням чого слугує постмодерністська стратегія «рівноправності» всіх дис-

курсів як спосіб долання монополії на істину, в тому числі й примусу певних цінностей та сенсів життя? Але постмодерністська стратегія у сфері соціальних наук не спрацьовує внаслідок інституціональної монополії на істину, якщо вона не конвертується у боротьбу з цією монополією (однак не шляхом критики та скасування стратегій своїх противників, а шляхом скасування «системи стратегій у цілому, тобто поля позицій, виходячи з яких вони народились») [3: 508]. Це означає кардинальні зміни правил розподілу та обміну символічного капіталу в бік вільної конкуренції наукових ідей, а не посад та, як сказав би Ю. Габермас, визнання рівноправності всіх претензій на наукову значимість. Це потребує боротьби проти легітимного з точки зору «логіки політичного поля» предмета та методу соціальних наук.

Вищою формою легітимації політики є її «натуралізація», тобто перетворення політичних дій на об'єктивні тенденції соціально-політичного розвитку, а політичних символів або правових норм - на реально існуючі «речі». Способом натуралізації є об'єктивація та навіть уречевлення змісту понять - старий гріх гуманітаріїв й інтенція політиків, які за допомоги такого уречевлення легітимують (нехай й несвідомо) свої дії. Термін «революція», що спочатку функціонує як вдала символіка певних політичних подій, завдяки політологам перетворюється на поняття, межі якого розтягуються до нескінченності, оскільки концептуальні межі цього поняття не визначено. Марксистська суспільна теорія може виступати як теоретична основа у випадку обґрунтування соціальної або політичної суті революції. Але якщо помаранчева революція визнається одночасно ще й геополітичною та культурною [15: 19-36], то такі викладки потребують або концептуального каркасу у формі геополітичних теорій, або звернення до маоїзму й нового лівого руху як концепцій та практик культурної революції. А якщо помаранчева революція - це рух за відстоювання своєї ідентичності [75: 31], тоді вона виходить за межі політичного руху й може визначатися в термінах концепції постмодерної культури П. Козловського як рух за визнання своєї ідентичності [6: 287-294]. Відштовхуючись від терміна, а не від концепції, яка б визначила межі вживання цього терміна, політологи перетворюють революцію на «факт». Адже факти науки, як доводить сучасна епістемологія, завжди теоретично навантажені, але без рефлексії щодо такого навантаження терміни та соціальні факти ототожнюються. Від легітимації суспільно-політичної докси не рятує й бездо-

ганна логіка дедукції, що застосовується для виведення із загального терміна «видових» відмінностей помаранчевої революції за допомогою понять «безкровна», «демократична», «світоглядна» тощо.

З погляду розсудку, як сказав би Гегель, усе правильно. Але розсудок, що вкрай необхідний, як зауважив класик, у «стінах домашнього ужитку», розглядає світ у формі «речей», а не «процесів», причому самі «речі» стають уречевленими поняттями, а поняття - ідеальними речами. Починаючи з кантівських «Критик», філософія розхитує цю тотожність шляхом критики «гіпостазування понять» (Кант), деструкції тотожності буття та сукупності речей (Гайдеггер), критики ідеологічності свідомості (Ніцше, Маркс), семіологічної критики очевидних концептів ідеології (Р. Варт) або деконструкції метафізики «присутності» (Дерріда). Однак політичний дискурс точиться у колі логіки «домашнього ужитку», хоча намагається розуміти саме процеси. Як зазначав Ж. Дерріда 1981 року, «всі наші політичні структури, як ... і термінологія, залишаються досі метафізичними, незважаючи на свої праві чи ліві орієнтири» [4: 184]. Тобто що політична діяльність розглядається та легітимізується за модерною логікою «втління» концептів про справедливе й вільне суспільство або естетично-романтичною парадигмою відображення «істинних» інтересів та сподівань народу.

Політики можуть і не рефлексувати з приводу підвалин свого мислення. Рефлексія завжди підриває віру в правильність політичних рішень, а тому й не належить до чеснот політиків. Останні вірять в реальне існування «моєї нації» як солідарного суб'єкта політичної діяльності або «ліберальної демократії», що постає уречевленою в західноєвропейських інституціях, та яку «втлюють» в Україні «інтелігенція», «робітничий клас» чи «середній клас» (ряд можна продовжувати) як реально існуючі спільноти. А що ж політологи, соціологи та інші представники науки? Вони часто не лише не спростовують цю політичну доксу, а, навпаки, разом з політиками займаються конструкцією цих спільнот, закладаючи в експертних оцінках і наукових статтях та анкетах певні критерії класифікації людей і в такий спосіб структуруючи соціально-політичний простір. Цей конструктивізм не означає, згідно з Бурдьє, відсутність реальних (а не тільки номінальних) спільних інтересів або стилю життя та світосприйняття (габітусів у термінології Бурдьє). Проте самі науковці відтворюють у соціально-політичних класифікаціях свій статус у суспільстві, збереження або підвищення якого (вимоги

інституціонального поля науки) потребує іноді вимушеного «консенсусу» з владою щодо смислів сучасної соціально-політичної реальності. В такий спосіб науковці відливають у «застиглу форму» ці смисли, які отримують відчужене від реальності символічне життя: назви, символи, знаки, ідіоми продовжують циркулювати в політичному дискурсі, в речах та програмах політиків, навіть коли зникають або змінюються спільноти, рухи, партії, суспільні процеси.

Тоді виникає ситуація, коли «мертвий хапає живого», коли ми втискуємо в старі концептні рамки нові реалії. Наприклад, ще минулого століття відбулася не тільки теоретична, а й практично-політична деконструкція поняття «ліберальної демократії»: не лише неомарксиста, постмодерністи й консерватори продемонстрували відсутність необхідного зв'язку між лібералізмом та демократією, але ж і самі ліберальні теоретики (Ф. Гайєк, І. Берлін) і політичні практики (М. Тетчер, Р. Рейган) відмовилися від «тоталітаризму демократії» та «соціальної держави». На думку Гайєка, лібералізм та демократія були нерозлучними у XIX ст. в боротьбі за конституційність правління. Але вже у XX ст. їхні цілі розійшлися, бо не обмежена конституційним законом демократія перетворюється на тоталітаризм [13: 158-160]. І. Берлін обґрунтовує антропологічну основу ліберальної політики та ідеології - негативне поняття свободи, яке передбачає невтручання держави у визначення цілей індивіда, і критикує демократичну ідею виведення влади з одного суверенного джерела, оскільки «суверенність народу здатна легко знищити суверенність індивіда» [16: 128]. А в нашому політично-символічному просторі цей термін перетворився на магічне заклинання, за допомогою якого «викликають» до життя ліберально-демократичні інститути.

Саме ліберально-демократична й марксистська семантика задає зміст тлумачення суспільних подій, бо такі політологічні очевидності, як «громадянське суспільство», «політична нація», «революція», «ліберальна демократія» вписані в теоретично-ідеологічний контекст лібералізму й марксизму. Згадаймо, як ми пояснювали соціально-політичну апатію українців та повільність у проведенні ліберально-демократичних реформ до подій «помаранчевої революції». Звичайною «демократичною нерозвиненістю» народу, який ще не набув якості громадянського суспільства з усіма його атрибутами. В класичному лібералізмі громадянське суспільство трактується як сфера асоціацій і об'єднань громадян, вільних від фінансового та організаційного втручання

держави. Цей локківський ідеал взаємовідносин держави та суспільства становить основний мотив і сучасного ліберального дискурсу українських політологів за всіх версій трактування громадянського суспільства. Майдан захопив політологів зненацька, бо народ кардинально змінився. Не змінилися лише концептуальні схеми політологів, які пояснюють події в термінах «народження громадянського суспільства в Україні», «буржуазно-демократичної революції» або «пробудження політичної нації». Поняття «революції», що отримало найбільше теоретичне обґрунтування в марксистській суспільній теорії та ідеології соціалістичного руху, мирно уживається в головах інтелектуалів із сюжетом про «необхідність ліберально-демократичних реформ». Ця інтерпретація цілком вписується в контекст політичного дискурсу першої половини минулого століття, який є наслідком соціал-демократичного перетворення марксистської ідеології та політичної практики, з одного боку, та поєднання лібералізму з демократією, з іншого. Ці процеси відбувалися з середини XIX до середини XX ст. А тому ліберально-демократичний та соціалістично-реформістський дискурси внаслідок конвергенції склали в цей час єдине концептуальне поле пояснення соціально-політичних процесів та легітимації політичних партій та рухів.

Нині для європейських інтелектуалів ключові терміни цього дискурсу втратили свою очевидність, теоретичну обґрунтованість та легітимізувальну силу, бо змінився кардинально світ. «Глобалізація», «постмодерна культура», «криза основних модерних ідеологій», «криза ідентичності», «криза представницької демократії» - в таких термінах гуманітарії намагаються осмислити ці кардинальні зміни. Наші українські реалії вже великою мірою вписані у глобалізований та постмодерний світ, а тому нам варто почати осмислювати суспільні процеси в сучасних термінах. Йдеться не про усвідомлення зовнішніх впливів на події в Україні та не про логіку «жидомасонського заклоту», якою послуговуються протилежні політичні сили, звинувачуючи Росію або США в негараздах в Україні, логіку, яку сповідують не тільки політики, а й мас-медійні та академічні політологи. Йдеться про якісні зміни самого феномена «політичного» і таких його форм, як політичні рухи, політичні партії, політичні ідеології, осмислення яких потребує нової семантики. Після М. Фуко, котрий розширив межі влади до нормалізуючого примусу гуманітарного знання та дисциплінарних практик, заснованих на цьому примусі, вже неможливо ототожнювати владу з державою, а політичне -

лише з боротьбою за державну владу. Бодрійяр висуває ідею «трансполітичності» сучасної політики, яка не обмежується певними інституціями та сферами суспільства, а пронизує всі суспільні процеси: спорт, мода, мистецтво, релігія перетворюються на носіїв певних політичних значень та символів. Після 1968 року стало особливо помітно, що «нові ліві» та інші рухи зовсім не вписуються у ліберально-марксистське визначення суспільно-політичних процесів як таких, що виникають навколо боротьби за владу. Ані цілі, ані засоби, ані програмні заяви «нових лівих» не були за змістом суто політичними. Протистояння «старим лівим», які, на думку їхніх критиків, інституційно вписалися в буржуазний порядок у формі опозиції чи правлячих соціал-демократичних партій та стали основою «Системи», обумовило «Велику відмову» (Маркузе) від суто політичної форми протистояння цій системі. Свої пріоритети «нові ліві» формували «від протилежного» (щодо програмних настанов старих лівих): не влада, а «народження нової чуттєвості, що протистоїть репресивній цивілізації», не організована політична боротьба в її традиційних формах страйків, політичних демонстрацій та ідеологічного «промивання мізків», а хеппенінг та контркультура, не партія та вожді, а комуна. Можна кваліфікувати цей рух як «антисистемний» (Уоллерстайн) або як «новий соціальний рух, орієнтований на культуру та ідентичність» (П. Козловський). Але для обох дослідників очевидно, що він виходить за межі суто політичної боротьби за владу - так само, як екологічний рух, рухи за визнання своєї особливої ідентичності (гендерні, наприклад) або рухи за збереження релігійної, культурної, мовної ідентичності. Що вже казати про модерні ідеології, які, на думку таких наукових авторитетів, як Габермас або Воллерстайн, втратили свій утопічний потенціал у сенсі потужних мотивацій на перетворення суспільства, що інтегрують та надихають політичні рухи!

Усе ж не треба звинувачувати всіх наших політологів у догматизмі. Багато хто з них, особливо серед академічних та університетських гуманітаріїв, засвоївши самокритику сучасної демократії з позицій Ч. Тейлора, А. Макінтайра, А. Етціоні, Ю. Габермаса або К.-О. Апеля, конвертували нечіткий образ «ліберальної демократії» на представницьку демократію та описали ознаки інших моделей демократії, серед яких дуже популярною є «демократія участі» (*participatory democracy*). Однак обізнаність з різними західноєвропейськими концепціями демократії та кризою демократичних інституцій, яка прояв-

ляється у політичному абсентеїзмі, політичному елітизмі, відсутності громадського контролю над владою та й узагалі інфляцією «громадянства», часто призводить до скепсису щодо теорій та практики демократичних перетворень. А скепсис, як відомо ще з часів Гегеля, є протилежністю догматизму і веде до релятивізму, відмови від пошуку істинної моделі або концепції. На думку Гегеля, ця суперечність між догматизмом та скептицизмом розв'язується шляхом діалектичного методу, що дає змогу в кожній особливій історичній формі знайти «момент», «зерно» істини. Але як правова та політична істина Нового часу в Гегеля виступила сучасна йому прусська конституційна монархія, що свідчить про ідеологічний характер гегелівського синтезу, який насправді видався «некритичним позитивізмом» (Маркс). Наші університетські інтелектуали за радянських часів та й у роки незалежності теж грішили подібними синтезами у формі «розвинутого соціалізму» чи ж «наукового націоналізму».

Але «просунуті» інтелектуали не вірять ніяким ідеологічним програмам і теоретичним обґрунтуванням політичних рішень. Вони зневірилися в можливості впливати на владу інтелектуально, наприклад, у формах експертної оцінки, публічного обговорення політичних рішень або взагалі створення певних інституцій взаємодії влади та інтелектуалів. Втім, робота (читання лекцій та написання праць або рекомендацій і проектів) потребує ритуального жесту визнання в бік чинної влади та суспільної докси. Ось чому багато хто з політичних експертів сповідує цинізм і прагматизм, заробляючи гроші на виборчих кампаніях та політичних іміджах і піарних акціях. Особливу підозру в цинізмі викликає вже згадувана нова «порода» політологів, які існують тільки в мас-медійному просторі, позиціонуючи себе як представників певних наукових інституцій та посередників між наукою та загальною. Утім, насправді саме вони й продукують зрозумілі масам інтерпретації політичного життя, користуючись, як у міфі, бінарними опозиціями «Схід-Захід», «ліві-раві», «демократія-тоталітаризм» «ринкова економіка - державне регулювання» тощо. Є критики, які заробляють на тому, що пояснюють художникам (та загалом), які архетипи колективного несвідомого чи глибини народного духу виражають створені ними картини. Сучасні політологи діють також цинічно. Вони готові розробляти будь-який проект на гранти міжнародних фондів або на замовлення українських державних установ, навіть якщо не вважають запропоновану проблематику науковою та

актуальною. Сучасний цинізм, феноменологію якого представив П. Слотердаjk, не містить переконань, оскільки пройшов просвітницьку школу розчарування та критики всіх ідеалів, але це означає, що для нього згодяться всі ідеологеми або міфологеми для прикриття свого прагматизму. Тут позитивізм і цинізм збігаються в апології існуючого соціально-політичного ладу. Наші політики та політологи, як «старі революціонери», перебували в багатьох партіях, а тому давно заряджені цинізмом.

Цинічна позиція інтелектуалів лише підсилює соціально-політичну доксу й монополію її творців - політиків і журналістів. Аутсайтери у полі соціальних наук з невизнаними темами та методами дослідження спрацьовують на користь монополізації істини, якщо не борються із самою системою легітимації критеріїв «науковості». Яскравим прикладом підпорядкованості поля соціальних наук в Україні політичній доцільності та доксі є обмін ролями між політологами та політиками: політологи стають політиками (скільки ж їх у виборчих списках партій та блоків?), а політики - політологами. «Хожденіє во власть» політологів створює ілюзію «наукової обґрунтованості» політичних гасел і програм певних політичних сил. У західноєвропейському суспільстві відчувається реальне протистояння «двох принципів ієрархізації» в науці - суто наукового, що керується критеріями внесків у розвиток науки, та політично-комерціалізованого, що визначає статус науковця залежно від його економічного та інституціонального капіталу (посади) [2: 523]. В наших українських реаліях, коли політик вважається кращим експертом щодо соціально-політичних проблем, а політолог виступає у ролі «науково валідного» політика, це напруження маскується й нівелюється.

Плекати надію на абсолютну незалежність

поля соціальних наук від політичних та економічних диспозицій їхніх творців було б ілюзією. Проте існує й поле соціології науки як рефлексії щодо цих диспозицій. Саме розкриття епістемологічних стратегій науковців як конвертованих соціально-політичних позицій та боротьби між ними, може стати стимулом «символічної революції» в українській політології. «Символічна революція» потребує трансценденції за межі існуючого інституційного поля соціальних досліджень та підриву наявних форм тематичного й методологічного панування. Ця трансценденція можлива насамперед шляхом інтернаціоналізації соціально-політичних досліджень не тільки у вигляді рецепції іноземних теорій і парадигм, які часто не «резонують» з українськими реаліями, а й через формування соціально-політичних умов раціонального спілкування з представниками різних шкіл і традицій. Саме спілкування у формі дискусій із визначенням «областей погодження відносно областей непогодження» [2: 534], а не виконання соціального замовлення іноземних фондів, може сприяти виходу за межі позитивізму й цинізму сучасних українських інтелектуалів.

Політична революція, за Бурдьє, не може перемогти без символічної, яка полягає в зміні панівної схеми сприйняття соціального простору та соціально-політичних практик. Однак існує й асиметризм між революціями, коли політичні зсуви не супроводжуються формуванням потужного (з точки зору політичного або символічного капіталу) суб'єкту символічного виробництва, який міг би артикулювати новий символічний «порядок» світу. Цей асиметризм прирікає науковців рядити нові реалії в старі «одежини» ліберально-марксистських концептів, хоча зміна форм політичного життя чекає своїх дослідників і потребує нової лексики та семантики.

1. *Андерсон Б.* Воображаемые сообщества.- М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2001.- 288 с
2. *Бурдьє П.* Дело науки. Как социальная история социальных наук может служить их прогрессу // Социальное пространство: поля и практики. Пер. с франц. Н.А. Шматко.- М.: Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург: АЛЕТЕЙЯ, 2005.- С. 518-538.
3. *Бурдьє П.* Поле науки // Социальное пространство: поля и практики. Пер. с франц. Н.А. Шматко.- М.: Институт экспериментальной социологии, Санкт-Петербург: АЛЕТЕЙЯ, 2005.- С. 473-517.
4. *Деррида Ж.* Деконструкция и «другое» // Керени Р. Диалоги о Европе.- М.: Весь мир, 2002.- С. 171-190.
5. *Касториadis К.* Институт и воображение: первое приближение // Воображаемое установление общества. Пер. с франц. Г. Волковой, С. Офертаса.- М.: Логос, Гнозис, 2003,- С. 131-184.
6. *Козловський П.* Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку // Сучасна зарубіжна філософія.- К.: Ваклер, 1996.- С 287-294.
7. *Маркс К. и Энгельс Ф.* Немецкая идеология // Соч. Изд-е 2-е. Т. 3.- М., 1955.- С. 7-544.
8. *Панарин А.С.* Политология: Учебник,- М.: Проспект, 1998.- 408 с.
9. Политическая наука: новые направления. Перевод с англ. М. М. Гурвица. А. П. Демчука, Т. В. Якушевой. Научный редактор Е. Б. Шестопап.- М.: Вече, 1999.- 816 с.
10. *Поппер К.* Природа и соглашение // Открытое общество и его враги,-Т. 1.- М., 1992.- С. 91-121.
11. По той бік розуміння: Україна та Європа після Помаранчевої революції // Збірник наукових статей за матеріалами міжнародного наукового семінару «Перед визнанням: Україна та Європа після помаранчевої революції».- К.: Атіка, 2006.- 228 с

12. Розанваллон Пьер. Утопический либерализм II Либеральное наследие.- 2001.- № 3.- С. 5-19.
13. Хайек Ф. Либерализм // Фридмен М., Хайек Ф. О свободе.- Челябинск: Социум, М.: Три квадрата, 2003.- С. 129-168.
14. Хесея В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности // Вопросы философии.- 1994.- № 10.- С. 112-123.
15. Якушик В. М. Українська революція 2004-2005 років. Спроба теоретичного аналізу // Політичний менеджмент.- 2006.- № 2 (17).- С 19-36.
16. Berlin Isaiah. Two Concepts of Liberty II Berlin I. Four Concepts of Liberty.- London, Oxford Univ. Press, 1969.- P. 121-134.

N. Ameljchenko

IS THE «SYMBOLIC REVOLUTION» IN UKRAINIAN POLITICAL SCIENCE POSSIBLE?

Article examines the logic, semantics and methodological approaches in modern Ukrainian Political thought. Author concludes that essential changes informs of social and political life need a «symbolic revolution» in political knowledge. It means a new reflection on subject and methods of political thought which transcends positivism and overcomes cynicism.